

موضوعات سلامت معنوی در حیطه خانوادگی قرآنی

علی اصغر خطیبی^۱

چکیده

قرآن کریم به عنوان منبع اصلی هدایت در اسلام، نقش محوری خانواده را در تأمین سعادت انسان و ارتقای سلامت معنوی جامعه مورد تأکید قرار می‌دهد. این کتاب آسمانی، خانواده را به عنوان نهادی دو سویه معرفی می‌کند که هم از اجتماع تأثیر می‌پذیرد و هم بر آن تأثیرگذار است. خانواده به عنوان اولین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی، پتانسیل هدایت انسان به سوی عالی‌ترین مراتب معنوی، یعنی قرب الهی را دارا می‌باشد. این نهاد بنیادین باید به گونه‌ای هدایت شود که موجب ارتقای سلامت خود و جامعه گردد. سلامت، به معنای هماهنگی بین روح و جسم است. در این راستا، سلامت معنوی خانواده به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن، محیط خانواده و اعضای آن از عوامل مختل این هماهنگی دوری می‌گزینند. این پژوهش با هدف بررسی ابعاد سلامت معنوی خانواده از منظر قرآن کریم انجام شده است. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای بوده و داده‌ها به شیوه توصیفی-تحلیلی مورد پردازش قرار گرفته‌اند. قرآن کریم با تأکید بر نقش محوری خانواده در تأمین سلامت معنوی جامعه، راهکارهایی برای حفظ و ارتقای این سلامت ارائه می‌دهد. توجه به این راهکارها و اجرای آنها در محیط خانواده می‌تواند زمینه‌ساز رشد معنوی افراد و در نتیجه، جامعه باشد. سلامت معنوی خانواده را می‌توان در دو حیطه اصلی مورد بررسی قرار داد؛ سلامت معنوی زوجین و سلامت معنوی فرزندان. نتیجه توجه به این دو حیطه، پرورش فرزندانی با عزت نفس بالا است که منجر به دوری آنها از معاصی می‌شود.

واژگان کلیدی: سلامت معنوی، خانواده، خانواده قرآنی، عزت نفس، فرزندی‌پروری.

۱. دانشجوی رشته علوم قرآن و حدیث مقطع کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی،

دانشگاه سیستان و بلوچستان و khatibaliasghar2@gmail.com

مقدمه

در عصر حاضر که جهان با سرعت فزاینده‌ای در حال پیشرفت است، ضرورت معنویت در ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان‌ها به طور چشمگیری احساس می‌شود. مفهوم سلامت معنوی در خانواده که در این متن مورد بحث قرار می‌گیرد، نه برپایه معنویت مدرن سکولار - که در برخی جوامع رواج یافته است - بلکه براساس معنویت اصیل برگرفته از مبانی اسلامی و تعالیم قرآن کریم استوار است.

سلامت معنوی، همانند سلامت جسمی، از اهمیت بسزایی برخوردار است. همان‌طور که جسم انسان در معرض بیماری قرار می‌گیرد، روح نیز در مواجهه با گناه می‌تواند دچار آسیب شود. این آسیب‌های روحی غالباً پیامدهای جدی‌تری نسبت به مشکلات جسمی به همراه دارند.

نهاد خانواده را می‌توان به مثابه یک جامعه کوچک در نظر گرفت. ورود یک رذیلت اخلاقی به این واحد اجتماعی می‌تواند منجر به گسترش آن در سطح جامعه شود. بنابراین، پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی و تلاش در جهت ارتقای معنوی خانواده امری ضروری و حیاتی است.

با توجه به اهمیت سلامت معنوی در جوامع معاصر، بررسی و تبیین راهکارهای ارائه شده در قرآن کریم و سیره اهل بیت علیهم‌السلام در این زمینه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این راهکارها می‌توانند به عنوان الگویی جامع برای تقویت بنیان‌های معنوی خانواده و جامعه مورد استفاده قرار گیرند. در نتیجه، توجه به سلامت معنوی و تلاش برای ارتقای آن در سطح خانواده و جامعه، نه تنها یک ضرورت فردی، بلکه یک مسئولیت اجتماعی محسوب می‌شود که می‌تواند

نقش مهمی در پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی و تقویت بنیان‌های جامعه ایفا کند.

حال سؤال این است که موضوعات سلامت معنوی در حیطه خانواده قرآنی کدام‌اند؟ به نظر می‌رسد سلامت معنوی خانواده در فرزندپروری، عزت نفس فرزندان، استحکام بنیان خانواده و سلامت معنوی زوجین نقش بسزایی دارد. در این زمینه پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است که هر کدام گوشه‌ای از این امر مهم و ضروری را دربر گرفته است. کتاب سلامت معنوی کیفیت زندگی (چاوشیان و همکاران، ۱۳۹۹ش)، که به ابعاد مختلفی از سلامت معنوی پرداخته، اما به بررسی موضوعات سلامت معنوی در حیطه خانواده قرآنی نپرداخته، در این پژوهش سعی برای این است که این موضوعات به صورت جزئی بررسی گردد. همچنین کتاب سلامت معنوی در خانواده، مؤلفه‌ها و راهکارها (موحدی‌راد، ۱۴۰۱ش)، در این کتاب نویسنده راهکارها و مؤلفه‌های سلامت معنوی را مورد بررسی قرار داده است اما موضوعات سلامت معنوی در حیطه خانواده قرآنی را بررسی قرار نداده است، و در این پژوهش سعی برای این امر است. کتاب سلامت معنوی (مسعود آذربایجانی، ۱۴۰۲ش) نیز به صورت اجمال و گذرا به برخی از موضوعات سلامت معنوی در حیطه خانواده پرداخته شده است، اما در این پژوهش سعی بر آن است که این مسئله به صورت تفصیل مورد بررسی قرار گیرد.

چیستی سلامت معنوی

سلامت معنوی از دیدگاه قرآن و حدیث، ارتباط و اتصال معنوی انسان‌ها با

خداوند یگانه می‌باشد، سلامت معنوی زمینه‌ساز آرامش قلبی می‌باشد که انسان‌ها را از دل‌نگرانی‌ها و اضطراب‌ها و تشویش‌های به وجود آمده در زندگی رها ساخته و به مرحله‌ی امنیت روانی می‌رساند که در روایات و آیات الهی با واژگانی همچون سکینه و اطمینان قلبی بیان شده است (ر.ک. معارف و اسدی، ۱۳۹۶ش، ص ۱). از دیدگاه قرآن کریم انسان‌ها زمانی به سلامت معنوی دست می‌یابند که جایگاه خویش را نسبت خود با خالق و پروردگار خویش به درستی شناسایی نمایند.

سلامت معنوی از دیدگاه قرآن مهم‌ترین و اثرگذارترین بعد از ابعاد چهارگانه سلامت روانی؛ جسمی؛ اجتماعی و معنوی انسان به حساب می‌آید. از سویی سلامت معنوی انسان را دچار آرامش قلبی می‌نماید و از سوی دیگر در اثر سلامت معنوی، بینش و گرایش فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان‌ها در راستای رضایت و قرب الهی صورت می‌گیرد، پس می‌توان گفت که سلامت معنوی، بعدی در عرض ابعاد دیگر نیست، بلکه به صورت طولی تمامی عرصه‌های جسم، روان و اجتماع را در برمی‌گیرد و بر تمامی ابعاد مختلف زندگی انسان اعم از بعد فردی و اجتماعی تاثیرگذار است.

با توجه به اهمیت بسیار بالا و بنیادین، که موضوع «قلب»، در میان انسانی و انسانیت آدمی دارد، باید توجه ویژه به «سلامت معنوی قلب»، و سالم بودن «قلب معنوی» داشت. نباید از یاد برد که با ارزش‌ترین کتاب، برای انسان و بشریت، کتاب تربیت است و بزرگترین و عمیق‌ترین و استوارترین کتاب تربیت و هدایت، که برای بشر فرستاده شده است، قرآن کریم است «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ، يَهْدِي، لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ...» بعد تربیتی قرآن کریم و احادیث اوصیایی، بسیار مهم، و انحصاری، و

مغفول است. قرآن کریم، در «نظام تربیتی» خویش، به بشریت اعلام کرده است که برای تربیت انسان، از همه چیز مهمتر و جلوتر، حرکت در جهت «شناخت قلب» (معرفة القلب) است، و سپس «تربیت قلب» و «اصلاح قلب» (حکیمی و دیگران، ۱۳۹۵ ش، ج ۷، ص ۲۵۴).

سلامت معنوی دارای منشا الهی می باشد و از آن سرچشمه می گیرد و در مقابل معنویت های غیر دینی که توسط بشر ساخته شده است قرار دارد، اگر در آیات و روایات قرآن کمی اندیشه کنیم در می یابیم که تمامی مفاهیم و آیات قرآنی مملو از مضامین مرتبط با سلامت معنوی می باشد، در این بین احادیث و روایات ارزشمند اسلامی نقشی بسیار مهم در تفسیرواحی الهی دارند که بدون بهره گیری از آنها مفاهیم و مضامین سلامت معنوی در قرآن، به خوبی درک نخواهد شد.

۱. سلامت معنوی خانواده قرآنی و فرزند پروری

فرزند پروری و تربیت فرزند از جمله مهم ترین مباحثی است که دین مبین اسلام به آن توجه ویژه داشته است.

پیامبر گرامی اسلام ﷺ در این باره می فرماید: «ادَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: حُبِّ نَبِيِّكُمْ، وَحُبِّ أَهْلِ بَيْتِهِ، وَعَلَى قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ (متقی، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۶، ص ۴۵۶؛ رضوانی، ۱۳۸۴ ش، ج ۲، ص ۱۴۵)؛ فرزندان را بر سه موضوع تربیت کنید: دوستی پیامبر اکرم ﷺ، دوستی اهل بیت ایشان ﷺ و تلاوت قرآن». در این حدیث حضرت، مواردی جهت پرورش و تربیت فرزندان آمده است موجب سعادت و کمال حقیقی فرزندان می شود.

یکی از اساسی ترین و مهم ترین سولاتی که همواره ممکن است ذهن همگان

را درگیر نماید این است که آیا در مقام تربیت فرزندان والدین باید به سلامتی معنوی آن‌ها هم توجه نمایند یا خیر، و یا این که توجه به سلامت معنوی فرزندان به شرایط والدین بستگی دارد یا خیر؟ این بدان معناست که اگر پدر و یا مادر در توجه به سلامت معنوی فرزندان دقت نکنند و در انجام آن کوتاهی ورزند تاثیری در صلاحیت سرپرستی آن‌ها دارد یا خیر؟

طبق پژوهش‌های انجام شده براین مسئله می‌توانیم بیان نماییم که در حقوق و فقه برای تربیت فرزندان دو قالب حضانت مورد بررسی قرار می‌گیرد، می‌توان این گونه بیان نمود که با کدام دلایل عرفانی و قرآنی و یا روایی ما پدر و مادر را موظف می‌دانیم که در تربیت فرزندان خویش تنها به سلامت روانی و مادی فرزند توجه نکنند بلکه به سلامت غیرمادی و یا همان سلامت معنوی فرزندان خود نیز توجه داشته باشند.

امام جعفر صادق علیه السلام در روایتی می‌فرماید: «الْغُلَامُ يَلْعَبُ سَبْعَ سِنِينَ وَيَتَعَلَّمُ الْكِتَابَ سَبْعَ سِنِينَ وَيَتَعَلَّمُ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ سَبْعَ سِنِينَ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۴۷؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۷، ص ۳۳۱)؛ طفل هفت سال بازی کند، هفت سال خواندن و نوشتن بیاموزد، هفت سال حلال و حرام (احکام الهی) را یاد بگیرد». در چنین روایاتی که از اهل بیت علیهم السلام به ما رسیده است، دستورالعمل‌های فرزندپروری جهت وصول به سلامت معنوی، به صراحت بیان شده است.

همچنین در روایتی از امام محمد باقر علیه السلام آمده است:

«إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ ثَلَاثَ سِنِينَ فَقُلْ لَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ يَتْرُكُ حَتَّى تَتِمَّ لَهُ ثَلَاثُ سِنِينَ وَ سَبْعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرُونَ يَوْمًا ثُمَّ يَقَالُ لَهُ فَقُلْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ص سَبْعَ مَرَّاتٍ - وَيَتْرُكُ حَتَّى تَتِمَّ لَهُ أَرْبَعُ سِنِينَ ثُمَّ يَقَالُ لَهُ قُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَى

مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ ثُمَّ يَتْرُكُ حَتَّى تَتِمَّ لَهُ خَمْسُ سِنِينَ ثُمَّ يَقَالُ لَهُ أَيُّهُمَا يَمِينُكَ وَ أَيُّهُمَا شِمَالُكَ فَإِذَا عَرَفَ ذَلِكَ حَوَّلَ وَجْهَهُ إِلَى الْقِبْلَةِ وَ يَقَالُ لَهُ اسْجُدْ ثُمَّ يَتْرُكُ حَتَّى تَتِمَّ لَهُ سِتُّ سِنِينَ فَإِذَا تَمَّتْ لَهُ سِتُّ سِنِينَ قِيلَ لَهُ صَلِّ وَ عَلِّمْ الرُّكُوعَ وَ السُّجُودَ حَتَّى تَتِمَّ لَهُ سَبْعُ سِنِينَ فَإِذَا تَمَّتْ لَهُ سَبْعُ سِنِينَ قِيلَ لَهُ اغْسِلْ وَجْهَكَ وَ كَفَيْكَ فَإِذَا غَسَلَهُمَا قِيلَ لَهُ صَلِّ ثُمَّ يَتْرُكُ حَتَّى تَتِمَّ لَهُ تِسْعُ سِنِينَ فَإِذَا تَمَّتْ لَهُ عِلْمُ الْوُضُوءِ وَ ضُرِبَ عَلَيْهِ وَ أُمِرَ بِالصَّلَاةِ (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۱، ص ۹۴؛ طبرسی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۲۲)؛ هنگامی که کودک به سه سالگی رسید به او بگویند هفت مرتبه بگوید لا اله الا الله (تا بیاموزد)، در چهار سالگی به او بگویند که هفت مرتبه بگوید محمد رسول الله (تا یاد بگیرد)، در پنج سالگی رویش را به قبله متوجه کنند و به او بگویند که سربه سجده بگذارد، در پایان شش سالگی رکوع و سجده صحیح را به او بیاموزند و در هفت سالگی به طفل گفته شود: دست و رویت را بشوی و پس از آن به او گفته شود: نماز بخوان».

این روایت همانند روایات پیشین در بحث تربیت فرزند و فرزندپروری بیان شده است.

مبنای لازم برای توجه به سلامت معنوی فرزندان را در قالب دو وجه می‌توان به اثبات رساند، مبنای اول به این شرح می‌باشد: در تربیت تمامی فرزندان والدین موظف‌اند که صلاح و مصلحت فرزندان را در نظر بگیرند و باید میان سلامت معنوی و مصلحت فرزندان از لحاظ فقهی تلازم وجود داشته باشد. می‌توان این‌گونه بیان نمود که، در رسالتی که خداوند به عهده پدر قرار داده است رعایت مصلحت فرزندان نیز لحاظ شده است و فقط وجه منفعت مادی او لحاظ نشده است، و همچنین طبق تعابیر عالمان و اندیشمندان علوم فقه ولایت بر تربیت و تامین مصلحت بیان گردیده است.

مبنای دوم این گونه می باشد که اگر پدر و مادر در تامین سلامت جسمانی فرزندان خویش رسیدگی کامل داشته باشند اما به سلامت معنوی فرزندان خود توجه نکنند و در این امر کوتاهی نمایند در تامین مصلحت فرزندان خویش قصور کرده اند و به وظایف دینی و اسلامی خود عمل نکرده اند.

۲. نقش سلامت معنوی زوجین در حفظ و استحکام خانواده

یکی دیگر از موضوعات سلامت معنوی در حیطه خانواده عنوان کلی سلامت معنوی زوجین است. خانواده، در متون دینی دارای ارزشی خاص بوده و توصیه های فراوانی در مورد تحکیم آن شده است. پیامبر خدا ﷺ می فرماید: «مَا بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الزَّوْجِ» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۲۱، ص ۳۴؛ نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۵۳؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۳) در اسلام، بنیادی نهاده نشده است که در نزد خدا، از ازدواج، محبوب تر باشد، طبق این حدیث، ازدواج اولین گام برای تشکیل خانواده است.

علامه طباطبایی رحمته الله علیه می فرماید: «هریک از زن و مرد، به دستگاه خاصی مجهز شده است، به گونه ای که در عمل، هریک، کار دیگری را تکمیل می کند و تولید نسل، برآیندی از مجموع آن دو است. پس هریک از زن و مرد، فی نفسه ناقص و نیازمند دیگری است و از مجموع آن دو، یک واحد تام به وجود می آید که می تواند تولید نسل را موجب شود. به دلیل همین نقص و نیازمندی است که هریک از آن دو به سوی دیگری کشیده می شود تا با پیوند با او آرامش یابد؛ زیرا هر ناقصی مشتاق کمال خویش است و هر نیازمندی به کسی یا چیزی مایل است که نیاز او را برطرف سازد» (رک: طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۶، ص ۱۶۶؛ معتصم، ۱۴۴۰ق،

ص ۱۷۴). طبق روایات و آیات اسلامی مناسب‌ترین مکان برای ایجاد آرامش و تامین نیازهای انسان کانون خانواده می‌باشد.

از طرفی استحکام و سلامت بنیان خانواده و جلوگیری از فروپاشی و سقوط آن به سوی ضلالت و نابودی تنها از راه سلامت معنوی میسر است، اگر زوجین از سلامت معنوی برخوردار باشند موجب استحکام خانواده می‌گردند.

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ» (روم: ۲۱) و از نشانه‌های او این است که برای شما از جنس خودتان (نه از فرشتگان و نه از اجنه و غیر آنها) همسرانی آفرید که در کنار آنها آرامش یابید، و میان شما (شوی و زن یا افراد نوع انسانی) علاقه دوستی و مهرباطنی نهاد، همانا در این امر نشانه‌هایی است (از توحید و قدرت و حکمت خدا) برای گروهی که می‌اندیشند»، چنین همسرانی قطع به یقین، زمینه ساز خانواده‌ای متعادل و مستحکم هستند.

چنین آیات و روایاتی سرشار از درس‌های توحیدی و خداشناسی‌اند. لذا طبق آیات و روایات می‌توانیم دریابیم که گزینش همسر ایده‌آل و مناسب برای زندگی براساس معیارهای معنوی، وفاداری همسران به یکدیگر، محبت بین اعضای خانواده و اظهار آن، از خودگذشتگی و ایثار متقابل در روابط زوجین، مشورت و تبادل نظر و تقسیم کارها میان زن و شوهر، حسن تدبیر در امور اقتصادی، امر به معروف و نهی از منکر، صداقت و راستگویی تمامی اعضای خانواده، به دست آوردن روزی حلال، آراستگی و خوش اخلاقی همسران نسبت به یکدیگر از نقش‌های سلامت معنوی زوجین در استحکام خانواده است.

(ابراهیمی، ۱۴۰۱ش، ص ۷۰۶).

۳. نقش والدین در پرورش عزت نفس فرزندان و سلامت معنوی آنان

از اساسی‌ترین و مهم‌ترین رکن‌های زندگی هر انسان می‌توان به نقش عزت نفس اشاره نمود که از مسائل بسیار حائز اهمیت قلمداد می‌شود.

عزت در لغت به معنای «الْعِزَّةُ: حَالَةُ مَانَعَةٍ لِلْإِنْسَانِ مَنْ أَنْ يَغْلِبَ» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۶۳)؛ عزت به مفهوم مانع از مغلوب شدن انسان»، و همچنین «عَزَّزَ به معنای: عزّت، توانائی است مقابل ذلّت» (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۳۸؛ قرشی بنایی، ۱۴۱۲ق، ج ۴، ص ۳۳۸).

در جای دیگر عزت به معنای «العِزَّةُ: بزرگی و عزّت، والائی و حمایت نفس؛ «عِزَّةُ النَّفْسِ»: عزت نفس» (بستانی، ۱۳۷۵ش، ص ۶۰۸) آمده است.

عزت نفس در میزان موفقیت و شکست تاثیر بسزایی دارد. در قرآن کریم عزت نفس به عنوان یک عامل تربیتی معرفی شده است تا بشر را به سمت و سوی سلامت معنوی و تربیت صحیح هدایت نماید (رک، گلی، ۱۳۹۴ش، ص ۱۰۱).

خداوند در قرآن مجید در آیات بسیاری به مسئله عزت اشاره می‌کند، از جمله: «قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (آل عمران: ۲۶)؛ بگو: خداوندا، ای مالک حقیقی هر مملوک، و ای حاکم مطلق بر همه حکومت‌ها، به هر که خواهی حکومت می‌بخشی، و از هر که خواهی حکومت را باز می‌گیری، و هر که را خواهی عزت می‌دهی، و هر که را خواهی خوار می‌گردانی، (حقیقت) خیر در دست توست، حَقًّا که تو بر هر چیزی توانایی».

همچنین آیات دیگری است که عزت و بزرگی، را از آن خداوند می‌داند: «الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَلِيتَهُمْ الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً» (نساء: ۱۳۹)؛ همان کسانی که کافران را به جای مؤمنان سرپرست و یاور و دوست خود می‌گیرند؛ آیا در نزد آنان عزت و عظمت می‌طلبند؟ پس (بدانند که) بی‌تردید همه عزت از آن خداست». طبق این آیه، مؤمنان باید عزت نفس خود را حفظ کند و برای کسب عزت، به سمت کافران نرود. و نیز می‌فرماید: «مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً» (فاطر: ۱۰)؛ هر که شرف و قدرت و غلبه خواهد (بداند که) اینها یکسره از آن خداوند است (و باید از او بطلبد)».

طبق مطالعات منابع معتبر اسلامی می‌توان بیان نمود که یکی از مؤلفه‌های رسیدن به آرامش روحی و روانی عزت نفس است.

در احادیث معصومین علیهم‌السلام نیز مسئله عزت نفس بسیار سفارش شده است. امام هادی علیه‌السلام در رابطه با فظ عزت نفس می‌فرماید: «مَنْ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فَلَا تَأْمَنُ شَرَّهُ» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۴۸۳)؛ کسی که نزد خودش احساس شخصیت نکند، از شر او ایمن مباش».

از امام صادق علیه‌السلام نیز نقل شده است که حضرت علیه‌السلام در اهمیت عزت نفس داشتن می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ فَوَّضَ إِلَى الْمُؤْمِنِ أُمُورَهُ كُلَّهَا وَلَمْ يَفَوِّضْ إِلَيْهِ أَنْ... يَذِلَّ نَفْسَهُ» (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۱۷۹)؛ همانا خداوند متعال همه کارهای مؤمن را به خود مؤمن واگذار نموده، جزاین که به او اجازه نداده است خود را ذلیل کند». چنین فرمایشات گوهرباری از اهل بیت علیهم‌السلام بیان کننده اهمیت ویژه و توجه به این مسئله از همان دوران کودکی فرزندان است.

انسانی که دارای عزت نفس است به توانایی‌ها و ارزش‌های خود باور و ایمان

قلبی دارد و می‌تواند در مسیر تحولات مثبت اجتماعی و فردی خویش گام بردارد. قرآن و احادیث راه‌حل‌های کثیری را ترسیم نموده‌اند که والدین از این راهبردها در جهت تربیت و ایجاد عزت نفس فرزندان خویش می‌توانند بهره‌مند شوند. از جمله اقداماتی که والدین می‌توانند در این راه بهره‌گیرند می‌توان به انتخاب نام نیکو برای فرزندان، محبت و ایجاد روابط امن برای فرزندان و احترام و ارزش گذاشتن برای فرزندان اشاره کرد. طبق این مطالعات می‌توانیم دریابیم که از اهداف اخلاقی تربیت قرآنی و اسلامی بهره‌گیری از این کارکردها است که در نهایت منجر به ارتقای سلامت معنوی و عزت نفس فرزندان می‌گردد (گلی، همان).

نتیجه‌گیری

برخورداری از سلامت معنوی، فضایی را در خانواده به وجود می‌آورد که هم والدین و هم فرزندان آن‌ها می‌توانند احساس امنیت و آرامش روحی و روانی نمایند و باورهای دینی خود را پرورش دهند، که این امر موجب استحکام و پایداری خانواده‌ها می‌گردد.

از طرفی تأثیر سلامت معنوی بر خانواده قرآنی در فرزندپروری و عزت نفس فرزندان، سلامت معنوی زوجین و محکم‌تر شدن پایه‌های زندگی مشترک، می‌تواند به بررسی عمیق‌تری از روابط میان ابعاد معنوی و تربیتی در خانواده‌های مسلمان بپردازد. سلامت معنوی به عنوان یکی از ارکان مهم زندگی انسان، می‌تواند تأثیرات مثبت و منفی بر فرزندپروری و عزت نفس فرزندان داشته باشد. والدین با داشتن سلامت معنوی بالا، معمولاً توانایی بیشتری در ایجاد محیطی

آرام و محبت‌آمیز برای فرزندان خود خواهند داشت. عزت نفس نیز یکی از عوامل کلیدی در رشد شخصیت فرزندان است. سلامت معنوی والدین می‌تواند تأثیرات زیر را بر عزت نفس فرزندان داشته باشد. بنابراین سلامت معنوی والدین در خانواده‌های قرآنی نه تنها بر کیفیت فرزندپروری تأثیر دارد بلکه نقش مهمی در شکل‌گیری عزت نفس فرزندان ایفا می‌کند. ایجاد یک محیط خانوادگی سالم و معنادار می‌تواند به رشد شخصیت مثبت و توانمندی روانی فرزندان کمک کند و آنها را برای مواجهه با چالش‌های زندگی آماده سازد.

به همین علت برای ارتقاء بیشتر فرهنگ خانواده‌ها باید بر ساختار، روابط و فرآیند حاکم بر خانواده تاکید فراوان داشت و راه‌حل‌های قرآنی و اسلامی برای پیشرفت خانواده تهیه و تدوین کرد، تا از فروپاشی بنیان خانواده‌ها جلوگیری شود.

منابع و مآخذ

*قرآن کریم

۱. ابراهیمی، سمیرا، نقش سلامت معنوی زوجین در تحکیم خانواده از دیدگاه آیات و روایات، قم: دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (مجموعه مقالات برگزیده دومین همایش ملی تحقیقات کاربردی در حوزه قرآن وحديث)، ۱۴۰۱ ش.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، چاپ دوم، محقق: غفاری، علی اکبر، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، چاپ دوم، محقق: غفاری، علی اکبر، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
۴. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، قم: مکتب الاعلام السلامی، ۱۴۰۴ ق.
۵. آذربایجانی، مسعود، سلامت معنوی، بی جا: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۲ ش.
۶. بستانی، فؤاد افرام، فرهنگ ابجدی، چاپ دوم، مترجم: رضا مهیار، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۷۵ ش.
۷. چاوشیان، سیده آذر و چاوشیان، مولودالسادات، سلامت معنوی کیفیت زندگی، ناشر: آبدانان، ۱۳۹۹ ش.
۸. حکیمی، محمدرضا، آرام، احمد، حکیمی، محمد، و حکیمی، علی، ترجمه الحیة، ج ۷، قم: دلیل ما، ۱۳۹۵ ش.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، محقق: داوودی، صفوان عدنان، بیروت - دمشق: دار القلم - الدار الشامیة، ۱۴۱۲ ق.

۱۰. رضوانی، علی اصغر، شیعه شناسی و پاسخ به شبهات، ج ۲، تهران: نشر مشعر، ۱۳۸۴ ش.
۱۱. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۷، قم: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق.
۱۲. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ ق.
۱۳. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، چاپ چهارم، قم: الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ق.
۱۴. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام، ۱۴۰۶ ق.
۱۵. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۴، چاپ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۱۲ ق.
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۶، چاپ چهارم، محقق: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
۱۷. گلی، مهرناز، نقش والدین در پرورش عزت نفس فرزندان و سلامت معنوی آنان از دیدگاه اسلام، فصلنامه تاریخ پزشکی، سال هفتم، شماره بیست و پنجم، زاهدان، زمستان ۱۳۹۴ ش.
۱۸. متقی، علی بن حسام الدین، حیانی، بکری، و سقا، صفوه، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، ج ۱۶، بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۹ ق.
۱۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۲۰. معارف، مجید، اسدی، فرزانه، عوامل دستیابی به سلامت معنوی از منظر قرآن و

- حدیث، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۴۱، تابستان ۱۳۹۶ ش.
۲۱. معتصم، سیداحمد، الفکرالإسلامی بین الثابت والمتحول، عراق-کربلا: الأمانة العامة للتحبة الحسينية المقدسه. قسم الشؤون الدينية، ۱۴۴۰ ق.
۲۲. موحدی راد، مسلم، سلامت معنوی در خانواده، مؤلفه‌ها و راهکارها، قم: اخلاق و تربیت وابسته به موسسه فرهنگي هنري اخلاق و تربیت نبوی قم، ۱۴۰۱ ش.
۲۳. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسة آل البيت، ۱۴۰۸ ق.

Topics of Spiritual Health in the Quranic Family Domain

Ali Asgar Khatibi

Abstract

The Holy Quran, as the main source of guidance in Islam, emphasizes the central role of the family in ensuring human happiness and enhancing the spiritual health of society. This divine book introduces the family as a two-way institution that both influences and is influenced by society. The family, as the first and most important social institution, has the potential to guide humans towards the highest spiritual levels, namely closeness to God. This fundamental institution must be guided in a way that enhances its own and society's health. Health, in this context, means harmony between the soul and body. In this regard, family spiritual health refers to a state where the family environment and its members avoid factors that disrupt this harmony. This research aims to examine the dimensions of family spiritual health from the perspective of the Holy Quran. The method of information collection is library-based, and the data is processed descriptively-analytically. The Holy Quran, by emphasizing the central role of the family in ensuring the spiritual health of society, provides strategies for maintaining and enhancing this health. Attention to these strategies and their implementation in the family environment can pave the way for the spiritual growth of individuals and, consequently, society. Family spiritual health can be examined in two main areas: the spiritual health of spouses and the spiritual health of children. The result of attention to these two areas is the upbringing of children with high self-esteem, which leads them away from sins.

Keywords: Spiritual Health, Family, Quranic Family, Self-Esteem, Parenting.

۱۸۲

1. Master's Degree Student in Quranic Sciences and Hadith, Faculty of Theology and Islamic Knowledge, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan. Email: khatibialiasghar2@gmail.com